

УДК: 911.3

СУТЬ БІОЛОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ЕТНОСУ ТА ТИПИ ЕТНІЧНИХ СПІЛЬНОТ

Майхрук Х.І.

доктор географічних наук, доцент, Заставецька Л.Б.

Тернопільський національний педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка, Україна, Тернопіль

У статті коротко розкритий зміст біологічної теорії С.М. Широкогорова та А. Білинського. Описані їхні думки та погляди щодо формування етносів. Вказана послідовність формування різних етнічних спільнот та їх особливості. Подана інформація про поширення та трактування слова «нація» у різних країнах. Показані відмінності у поняттях «нація» та «народ». Вказані основні ознаки нації. Розкриті значення «історичної пам'яті» та «національної самосвідомості», виділені її основні складові.

Ключові слова: етнос, рід, плем'я, нація, народ, історична пам'ять, національна самосвідомість.

Майхрук Х.И., доктор географических наук, доцент, Заставецька Л.Б. Суть биологической теории этноса и типы этнических сообществ / Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Украина, Тернополь

В статье кратко раскрыто содержание биологической теории С.М. Широкогорова и А. Белинского. Описаны их мысли и взгляды по формированию этносов. Указанная последовательность формирования различных этнических сообществ и их особенностей. Поданная информация о распространении и трактовки слова «нация» в разных странах.

Показаны различия «нации» и «народа». Описаны основные признаки нации. Раскрыты значения «исторической памяти» и «национального самосознания», выделены ее основные составляющие.

Ключевые слова: этнос, род, племя, нация, народ, историческая память, национальное самосознание.

Khrystyna Maikhruk, Doctor of Geographical Sciences, Associate Professor, Lesia Zastavetska The essence of the biological theory of ethnicity and types of ethnic communities / Ternopil V. Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine, Ternopil

This article briefly clears up the contents of the biological theory of S.M. Shrokoherova and A. Bilynskyi. It describes their opinions and views on the formation of ethnic groups. The above sequence of formation of various ethnic communities and their peculiarities. The information about spreading and interpretation of the word "nation" in various countries was presented. The differences in terms of "nation" and "people" were shown. Basic features of a nation were mentioned. The meaning of "historical memory" and "national identity", was highlighted and its main components were marked.

Keywords: ethnicity, race, tribe, nation, people, historical memory, national identity.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження з питань біологічної теорії етносів, понять нації та народу, проведені на основі праць таких вчених: С.М. Широкогорова, А. Білінського, Л. Гумільова, В.М.Піскуна, О.В. Савицької.

Вступ. Вивченням біологічної теорії етносів займалось небагато вчених, одним з яких є С.М. Широкогоров, який вніс у галузь етнології вагомий внесок. Його послідовник – А.Білінський,

розвивав його ідеї та вносив свої корективи. Узагальнюючи свої думки, вони виділяли основні етапи творення різних етнічних спільнот. Виходячи із цього піднімається питання щодо понять «нації» та «народу», які є надзвичайно актуальними у сьогоденні.

Метою нашого дослідження є аналіз сутності біологічної теорії, виділення основних стадій формування різних етнічних спільнот на основі біологічної теорії етносу С.М. Широкогорова.

Основними завданнями дослідження є:

- Розкрити зміст біологічної теорії;
- Обґрунтувати поняття «нація», «народ», «історична пам'ять», «національна свідомість»;
- Визначити основні відмінності між нацією та народом.

Виклад основного матеріалу статті. У другій половині XIX — на початку XX ст. була розроблена теорія етносу російським етнологом Сергієм Миколайовичем Широкогоровим. Він стверджував, що “етнос” — це така людська спільнота, в якій відбувається процес творення, розвитку і смерті тих елементів, котрі дають можливість існувати людству як окремому виду. При цьому етносом він вважав таку групу людей, яка об'єднана спільністю походження, звичаїв, мови і укладом життя [1, с. 77-78].

Розвиток етносу він ототожнював із пристосуванням людських потреб до умов середовища існування. Етнолог вважав, що закони біології істотно впливають на формування етнічних груп, забезпечуючи їм всі умови життя, а рушійною силою цієї гармонії є зростання кількості населення та війна.

Розвивав біологічну концепцію і Андрій Білінський – німецький вчений українського походження, який вважав, що «народ є біологічною спільнотою, тобто природним, біологічним явищем» [1, с. 78]. Він притримувався думки, що народом можна вважати лише

ту групу людей, яка поєднана кровними зв'язками, тобто між собою вони є родичами. В деякій мірі Білінський мав рацію, оскільки, у часи нижнього і верхнього палеоліту, почали виникати групи людей, які між собою бути кровно споріднені, та носили одне родове ім'я. Формуванню роду сприяло спільне ведення господарства, побут, мова, трудова діяльність, спільні релігійні чи міфологічні погляди. Рід міг складатись як із однієї сім'ї так і з декількох. Між цими сім'ями, які належали до одного роду, укладались взаємовигідні зв'язки, шлюби. Основним законом роду була рівність між всіма його членами. Для підтримання порядку, екзогамії, контролю поділу майна та землі, укладання шлюбних зв'язків, задля безпеки, рід обирав вождя.

Отож, за Андрієм Білінським, рід – це заснована на кровних зв'язках історична форма спільності людей [2].

Також могли об'єднуватись не тільки сім'ї у роди. Кілька родів об'єднувались у клани. Переважно, це були родові союзи, пов'язані шлюбними зв'язками.

Чому утворювались племена? Насамперед, об'єднане населення полегшувало завдання устрою життя, захист та збереження території. Об'єднуючись, людям було значно легше вести господарство, полювати та переселятись із одних територій на інші. Угрупування забезпечувало їм більшу безпеку.

Племена, у свою чергу, складали народи. Формування таких спільнот почались від початку появи перших держав. Головним фактором утворення вже не виступала кровно-родинна спорідненість, а спільність території, мова, господарська діяльність.

Найвищою формою соціально-етнічної спільності є нація. Утворення націй забезпечує виробничо-економічний, соціально-політичний та культурний спосіб життя.

Варто зауважити, що у Давньому Римі «націями» називали групи чужинців, які не мали жодних прав як громадяни. Також їх вважали ще «варварськими етносами». У латинських варіантах Біблії слово «natio» вживалось для позначення чужинців [3].

У різних країнах та різні вчені-мислителі трактували слово «нація» по-різному. Для прикладу, Регіно Прюмський у 900 році надавав нації етнічного змісту і вважав, що нації між собою відрізняються мовою, законами та походженням. Згодом розуміння нації набуло більшого поширення.

У XIV столітті в документах Віденського церковного собору згадувалась італійська, іспанська, германська, данська, англійська, французька, шотландська та ірландська нації [4].

В Англії та Франції у XVI столітті слово «народ» частково змінилось на слово «нація», яке ототожнювали з населенням, включаючи всі етнічні меншини, які проживали на даній території. Це можна зрозуміти із утворення у 1945 років Організації Об'єднаних Націй.

Поширення продовжувалось і після Другої світової війни. Цьому сприяло те, що англійська мова стала однією із найпоширеніших у світі, тому англійські особливості ототожнювання населення із нацією набрало поширення і за межами Англії та Франції.

У Німеччині слово «нація» і «народ» також стали синонімами, і «нація» - позначала близькість населення за спільністю мови, традицій, звичаїв та культури. Тобто, робиться наголос на етнокультурних особливостях населення.

У наш час, у розумінні слова «нація» та «народ» нерідко можна поставити знак рівності. У багатьох вчених виникають розбіжності щодо цього питання.

Якщо розібратись детальніше можна зрозуміти, що народ – це певне угруповання людей, яке пов'язане спільністю мови, походженням, культурою, а нація включає в себе населення, яке пов'язує спільність інтересів: економічні, політичні, соціально-побутові. Тобто, народ створює державу, а держава, у свою чергу, створює націю, за допомогою певних національних рухів.

Можна дійти до висновку, що народ – це природне, реальне, щось первинне, а нація – навпаки, штучне і вторинне.

Найістотнішими ознаками нації є:

- Наявність держави та кордонів;
- Самоусвідомлення існування нації та її неподільності;
- Рівність усіх членів нації;
- Культура, мова, вірування тощо;
- Історична пам'ять.

Історична пам'ять – це знання минулого, кращих досягнень національної культури, видатних представників нації у сфері науки, політики, мистецтва, а також прагнення діяти відповідно з кращими зразками, представленими в історії [5].

Національна свідомість - це сукупність соціальних, економічних, політичних, моральних, етичних, філософських, релігійних поглядів, норм поведінки, звичаїв і традицій, ціннісних орієнтацій та ідеалів, в яких виявляються особливості життєдіяльності націй та етносів.

Основними складовими національної свідомості виступають:

- Сприйняття оточуючого світу та ставлення до нього;
- Усвідомлення національно-етнічної належності;
- Ставлення до представників інших націй і національностей;
- Патріотичні почуття та патріотична самосвідомість;
- Усвідомлення національно-державної спільності [6].

Варто відмітити те, що лише людина, яка проживає за межами своєї держави може відноситись виключно до народу, але частиною цієї нації вона вже є. Можна навести приклад на сьогоднішній день, коли велика кількість українського населення проживає за межами України, то воно є частиною українського народу, але не української нації.

Висновок. Варто зауважити те, що в етнології є новизною постановка проблем у сформованих теоріях етносів. До середини ХХ ст. різноманітні питання, які стосуються цієї теми розглядались дуже поверхнево і мало хто розглядав сутність та природу етносу. Деякі вчені почали давати визначення таких понять як «рід», «плем'я», «нація», «народ». Дехто з них почав формувати свої концепції і розглядати людські спільноти як біологічні організми. Одним із засновників такої теорії став С.М. Широкогоров, який дав вагомий внесок у розвиток етнології. Він виділяв етапи формування етнічних спільнот, дав поштовх для трактування іншими вченими багатьох понять. Виходячи із цього піднялось важливе питання відмінності між «нацією» та «народом», яке є спірним для багатьох вчених.

Література:

1. Тиводар М. Етнологія / М.Тиводар // «Світ», - 2004. – С. 621
2. Савчук Б. Українська етнологія / Б.Савчук // «Лілея», - 2004. – С. 559
3. «Нація»: еволюція поняття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/kasian/kas04.htm>
4. Касьянов Г.В. «Нація» і «Націоналізм»: слова і терміни / Г.В.Касьянов // Український науковий журнал – 1999. - №2. – С. 3-14.

5. *Історична пам'ять і комеморація як спосіб об'єднання спільноти: українські реалії в минулому і сьогодні [Електронний ресурс]. – Режим доступу:*

<http://www.stattionline.org.ua/histori/107/20137-istorichna-pam-yat-i-komemoraciya-yak-sposib-ob-yednannya-spilnoti-ukra%D1%97nski-reali%D1%97-v-minulomu-i-sogodni.html>

6. *Національна свідомість та її складові. Національна самосвідомість. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:*

<http://westudents.com.ua/glavy/76837-4-natsonalna-svdomst-ta-skladov-natsonalna-samosvdomst.html>

Reference:

1. Tyvodar M. *Ethnology* / M.Tyvodar // «Svit», - 2004. – P. 621

2. Savchuk B. *Ukrainian ethnology* / B.Savchuk // «Lileia», - 2004. – P. 559

3. «Nation»: evolution concept [Electronic resource]. – Access mode: *<http://litopys.org.ua/kasian/kas04.htm>*

4. Kasianov H.V. «Nation» and «Nationalism»: words and terms / H.V. Kasianov // *Ukrainian scientific journal* – 1999. - №2. – P. 3-14.

5. *Historical memory and commemoration as a way of community joining: Ukrainian realities of the past event and nowadays [electronic resource]. - Access mode:*

<http://www.stattionline.org.ua/histori/107/20137-istorichna-pam-yat-i-komemoraciya-yak-sposib-ob-yednannya-spilnoti-ukra%D1%97nski-reali%D1%97-v-minulomu-i-sogodni.html>

6. *National consciousness and its components. National identity. [Electronic resource]. - Access mode:*

<http://westudents.com.ua/glavy/76837-4-natsonalna-svdomst-ta-skladov-natsonalna-samosvdomst.html>